

ŠENOINO DOBA. Razdoblje između 1860. i 1880. godine u književnopovijesnoj periodizaciji hrv. književnosti najčešće se označuje terminom Šenoino doba, kako bi se naglasila njegova neosporno vodeća uloga i značenje tijekom toga dvadesetogodišnjeg knjiž. razdoblja. Istodobno, proučavanjem karakterističnih stilskih obilježja djela pisaca tog vremena, to se razdoblje naziva i hrvatskim protorealizmom. Tada dolazi do značajnih političkih promjena: vraćanjem ustavnog života nakon desetogodišnjeg neopapsolutizma A. Bacha oživljuje stranački život, a predvodi ga Narodna stranka, nasljednica ilirskih južnosl. ideja, na čelu s J. J. Strossmayerom, no ubrzo se iz stranke izdvojila novoosnovana Samostalna narodna stranka predvođena I. Mažuranićem, budućim dvorskim kancelarom u Beču i prvim »banom pučaninom«. U dvojbi je li bolje paktirati s Bečom ili Peštom u obrani nacionalnih interesa, najodlučnija je bila Stranka prava suprotstavivši se i jednoj i drugoj intenciji, ali je nakon tragične pogibije E. Kvaternika sve do 1880. ostala na perifernom mjestu kao oporbena stranka: tek 1878, kad A. Starčević ulazi u Hrvatski sabor, a Mažuranić odstupa s mjesta bana, Stranka prava preuzima pomalo ulogu predvodničke oporbe koja otvara nove polit. vidike i vizije, pri čemu će i književnost, posebice nakon smrti A. Šenoa 1881, preuzeti nove zadatke. Nova knjiž. generacija, uglavnom pravaški orijentirana, uz patriotski naboj posebnu će pažnju posvetiti i socijalnim problemima društva. Bila je to najava socijalno-kritičkog realizma kao dominantne stilske formacije.

Stanje u našoj knjiž. produkciji na samom početku 60-ih god. XIX. st. bilo je vrlo oskudno. Književni prvaci ilirskog razdoblja većinom više nisu bili živi (S. Vraz) ili su zaokružili svoj poetski put (P. Preradović), a neki su književnost zamijenili znanošću (I. Kukuljević Sakcinski), odnosno polit. angažmanom (I. Mažuranić). U programatskom članku *Naša književnost* (*Glasonoša*, 1865) A. Šenoa je vrlo negativno ocijenio tadašnje stanje u našoj književnosti, priznajući na početku postilirskog doba tek Bogovićevu i Jurkovićevu novelistiku, te I. Mažuranića i P. Preradovića kao pjesničke prethodnike, dok je većini aktualnih pisaca zamjerao bavljenje »turskom« tematikom, umjesto da sadržaje svojih djela potraže u svakidašnjem životu i da pišu izvorne tekstove, zaključujući: »Mnogo toga nemamo, a što imamo do malo iznimka je cigli korov«.

Iako se u prvih desetak postapsolutističkih godina nakon prestanka izlaženja časopisa *Neven* (1858) pojavio priličan broj periodičnih glasila, uglavnom kratkotrajnih, malo je književno vrijednih djela objavljeno u njima: radilo se o posljednjim istupima starije »ilirske« generacije ili o tek početničkim knjiž. pokušajima novonadolazećeg naraštaja. U takvom općem sivilu prvu naznaku buđenja najavila je pojava časopisa *Naše gore list* (1861–66) s podnaslovom »zabavnopoučni časopis«, u kojemu povremeno surađuju pisci poput D. Jarnević i P. Preradovića, no istodobno prve svoje radove objavljuju A. Šenoa i J. E. Tomić, a prevode se, npr., A. S.

Puškin i G. G. Byron. Dvije godine nakon izlaska toga časopisa, u Požegi je M. Kraljević, autor prvog romana (*Požezki djak*, 1863), pokrenuo »zabavno-poučni list« *Slavonac* (1863–65), ali bez većeg značenja. List *Glasonoša*, koji je 1861–65. izlazio u Karlovcu, nije bio osobito zamijećen, ali od 1865, kad je preseljen u Beč a uredništvo preuzeo A. Šenoa, u njemu su surađivali nositelji hrv. književnosti 70-ih god. XIX. st.: uz Šenou to su još J. E. Tomić i F. Marković. Iako kratkotrajna vijeka, »zabavan i poučan« list *Dragoljub* (1867–68) okupio je ponajbolje pisce starije i novije generacije: od Lj. Vukotinovića, A. Vidović i D. Demetra do mladih A. Šenoe, J. E. Tomića, I. Zahara i dr. Posebnu je ulogu u tom razdoblju imao *Književnik* (1864–66), časopis »za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti«; uređivali su ga F. Rački, V. Jagić i J. Torbar. Pokrenut je s namjerom da bude mjesto rasprava iz svih znanstv. područja, od filologije i povijesti, zemljopisa i biologije, do prirodnih znanosti uopće. U tom se časopisu začela i znanstv. povijest hrv. književnosti: I. Kukuljević Sakcinski objavio je sintetsku raspravu *Pjesnici hrvatski XVI. vieka*, A. Veber Tkalčević tekst *Najnoviji pojavi našega pjesništva*, a V. Jagić u posljednjem godištu *Književnika* pridružuje se prvim pokušajima književnopov. napisa u nas radom *Kratak pregled hrvatsko-srpske književnosti*.

Objavljivanje samostalnih knjiga bilo je također prilično oskudno sve do kraja 60-ih god. XX. st. U poeziji još uvijek prednjače stariji pisci: M. Bogović objavljuje zbirke stihova *Vignage* (I–IV, 1861–78), I. Trnski *Kriesnice* (I–II, 1863–65), relativno osvježenje je L. Botić s *Bijednom Marom* (1861), a i Lj. Vukotinović je još aktivan objavljivanjem zbirke *Trnule* (1862). Od mladih pisaca J. E. Tomić javlja se jedinom svojom zbirkom poezije *Leljinke* (1865), F. Marković idiličnim epom *Kohan i Vlasta* (1868), a tu je, dakako, i Šenoa koji započinje s objavljivanjem svojih povjestica. U prozi dominiraju J. Jurković, V. Nikolić, D. Jarnević (roman *Dva pira*, 1864), zatim B. Lorković, M. Vodopić, V. Korajac i dr. U prozi i poeziji još je snažno prisutna tematika naslijeđena od iliraca: isprepletenost motiva ljubavi prema ženi i domovini, povijesne i pseudopovijesne pripovijetke, »turska« tematika te naglašena rodoljubno-pate tična poruka.

Poetiku realizma i zahtjeve za višim estetskim dometima

tična poruka.

Poetiku realizma i zahtjeve za višim estetskim dometima knjiž. djela, za kakve se jasno založio Šenoa 1865. u članku *Naša književnost*, već je prije njega zatražio i J. Jurković, zahtijevajući u svojem *Pismu nekomu mladom prijatelju o spisateljskom zvanju* (*Pozor*, 1862) od pisaca da jezik osnovne komunikacije dignu na višu knjiž. razinu, a kao umjetnici »valja da najbolje očuju u sebi glas srca, unutarnje ono nukanje koje ga goni za idealom«. Objavljajući pripovijetku *Pavao Čuturić* (1855) Jurković je i temom o sudbini seoskog učitelja označio najavu novih tendencija u pripovjednom žanru. Na pomolu je bilo definitivno opraštanje od isključivog mitologiziranja hrv. povijesti i heroiziranja junaka po kalupu nar. epike, a sve radi poticanja domoljublja. Takva već posve dotrajala, u krug ponavljanja zatvorena tematika počinje ustupati mjesto novim sadržajima: analizi društ. života, i to svih slojeva, posebno malograđanskih i građanskih sredina, s opisima životnih sudbina »malog« čovjeka, »antiheroja«, u običnim svaki-dašnjim uvjetima opstanka u okvirima određenih društvenih ambijenata.

Iako s opusom od dvadesetak novela nije uspio ostvariti znatnije umjetničke domete, B. Lorković je u našu pripovjednu prozu unio i neke novosti. Prije svega nije podlegao pseudopovijesnom, patetičnom i idealiziranom tipu pripovijedaka kakve su se pisale u razdoblju ilirizma i tijekom apsolutizma na trivijalnoj razini. Novost se očitovala u uvođenju suvremenoga gradskog društva kao teme u hrv. književnost. Nezapaženo je kod čitatelja i književne kritike prošao »roman u listovih« *Ispovijest* (1868), najbolje njegovo prozno djelo. S tim je romanom Lorković bio na tragu psihološko-realističkog postupka u realiziranju individualnoga knjiž. junaka, kakvog će u našu književnost uvesti Šenoa i naraštaj realista.

Posebno mjesto među novelistima 60-ih god. XIX. st. izborio je Požežanin V. Korajac specifičnim humorističkim, pa i satiričkim, pristupom temama svojih pripovijedaka (*Lov na sjedečke*, 1867; *Šijaci*, 1868; *Auvergnanski senatori*, 1877. i dr.). Tematski zaokupljen opisom i karakteriziranjem ljudi slavonskog zavičaja, Korajac piše o svojim suvremenicima s naglaskom na svakidašnjim životnim zbivanjima te ih opisuje anegdotski, zabavno, bez ikakve izrazite tendencije. Koristeći se i pošalicama iz usmenog stvaralaštva, zna se nasmiјati ljudskoj gluposti, ali i biti peckavo satiričan u kritici društvenih pojava. Snaga njegove prozne umjetnosti u neposrednosti je izražajne naracije, izbjegavanju didaktičkih »pouka« te bilo kakvih poetičkih šablonskih pravila, kao i zahtjeva da knjiž. djelo bude shvaćeno tek kao sredstvo za rješavanje aktualnih polit. problema. Usmjeren na malograđanski i građanski svijet, a kombiniranjem doskočica, narodnih izreka, dovodeњem junaka u apsurdne ili posve neočekivane situacije, Korajac posredno, književno prilično uspješno, slika stvarno tadašnje stanje u društvu.

Dok se većina pisaca u prvim ustavnim godinama okuplja oko zagrebačkih knjiž. listova, u Dubrovniku se, izvan središnjice knjiž. života, u žanru romana okušao M. Vodopić suradnjom uglavnom u lokalnim glasilima: almanahu *Dubrovnik* i časopisu *Slovinac*. U najpoznatijim romanima (*Tužna Јele*, 1863; *Marija Konavoka*, 1893) Vodopić je više inzistirao na folklornim obilježjima rodnoga kraja (Konavle) negoli na umj. obradi tema, pa ga je i kritika opravdano nazvala »folklornim realinom«. U trećem romanu *Na doborskom razvalinam* (1881) bavi se Bosnom u XVI. st., a tematski se nadovezuje na slične motive (sukob kršćanstva s islamom) iz već pomalo zastarjele hajdučko-turske novelističke tematike. Prenaglašeno vezan za stil usmenoga proznog stvaralaštva, bez prepoznatljiva vlastita stilskog izražaja, Vodopić nije uspio stvoriti važnije umj. djelo.

I dok potkraj 60-ih god. XIX. st. uz još uvijek snažnu prisut-

I dok potkraj 60-ih god. XIX. st., uz još uvijek snažnu prisutnost tradicionalne ilirske domoljubne proze, ali i prvih vidljivijih nastojanja da se pripovijedanje tematski okrene prema stvarnosti i realističkim stilskim postupcima, S. Vraz i P. Preradović još uvijek nemaju dostojnih nasljednika u poeziji, a »ilirici« (Lj. Vukotinović, I. Trnski, M. Bogović) i nadalje ne odustaju od objavljivanja rodoljubnih stihova – jedino su se A. Šenoa, J. E. Tomić i F. Marković nekim poetskim uradcima izdvojili iz sivila aktualne poezije. Važniji kao skupljač nar. pjesama i poslovica te pobornik primjene jezika u književnosti kakvim se služi puk, zbirku pjesama objavio je M. Pavlinović (*Ognjištar*, 1865), no bez znatnije vrijednosti, a na sličnoj su razini ostali i pjesnički pokušaji Dubrovčanina A. P. Kazalija, prevoditelja Homera, W. Shakespearea i drugih klasika eur. književnosti, koji je svojim stihovima pokušao povezati lokalni i univerzalni, kozmopolitski doživljaj života. Na margini toga poetskog sivila javio se prigodnim pjesničkim sastavcima i I. Okrugić Srijemac (*Srijemska vila*, 1862), uspješniji kao pisac pučkih igrokaza.

Kako su i sami pisci potkraj 60-ih god. XIX. st. uvidjeli da knjiž. časopisi – kad bi se i pojavili – traju vrlo kratko, dogovorili su se u Akademijinu odboru za Matičine poslove da pokrenu reprezentativan središnji časopis, u kojem bi se okupili pisci svih generacija. Tako je 1869. pokrenut *Vienac* pod uredništvom Đ. Deželića, a potom ga je uređivalo nekoliko poznatih pisaca: I. Perkovac, I. Dežman i F. Marković; 1874. uredništvo je preuzeo A. Šenoa, koji je autoritativno vodio časopis sve do smrti 1881. U tome razdoblju u *Viencu* su surađivali gotovo svi važniji pisci, ponajviše I. Trnski, vrlo često F. Ciraki i I. Zahar, zatim I. Perkovac i B. Lorković, A. Veber Tkalčević, još uvijek i P. Preradović, a od novijih imena sve se više ističu L. Vukelić, A. Palmović te osobito R. Jorgovan. Dakako, pečat listu davao je Šenoa, posebice objavljivanjem romana *Zlatarovo zlato* tijekom 1871. i pripovijetke *Prijan Lovro* 1873; pripovijetke su pisali i J. E. Tomić, a 1872. je i F. Mar-

ković objavio dvije drame: *Karlo Drački* i *Benko Bot*. Od stranih književnika najviše su se na stranicama *Vienca* prevodili T. Mickiewicz te I. S. Turgenjev. Šenoinom zaslugom *Vienac* je postao časopis u kojem se ogledao cjelokupan hrv. kulturni i umjetnički život. Stalnim praćenjem događaja u zagrebačkome Narodnom kazalištu (*Kazališni regerati*), »bilješkama« o aktualnim kulturnim društv. manifestacijama, specifičnim ironijsko-satiričkim feljtonskim zapisima *Zagrebulje* o zagrebačkoj svakidašnjici, Šenoa je *Vienac* pretvorio u ogledalo hrvatskoga javnog, ponajprije kult. i knjiž. života u nas tijekom njegova sedmogodišnjeg vođenja lista.

Šenoino svestrano kult. i umj. djelovanje, od funkcije artističkog ravnatelja i dramaturga zagrebačkoga kazališta i ostvarivanja novoga, realističkoga dramskog repertoara, preko autoritativnog vođenja *Vienca* u koji je smjelo uvrštavao i nove pisce (I. Vojnović, A. Kovačić) do ponajviše iznimnoga beletrističkog opusa, ostavilo je u sjeni neke druge, nedovoljno zapažene pisce. Njegovu programatskom pozivu književnicima da se trebaju okrenuti socijalnim temama, svakidašnjici te psihol. motiviranju postupaka junaka, odazvalo se nekoliko istaknutijih pisaca. Tek nešto stariji od ostalih suvremenika, I. Perkovac među prvima u hrv. prozu uvodi i neke novosti u pristupu likovima uglavnom iz građ. ambijenata i u smještanju radnje u suvremeno doba. Među prvima otvorio je i jednu od bitnih tema pisaca iz razdoblja realizma: nesnalaženje ili nepriznavanje i borbu pojedinca intelektualca neprihvaćenog i neshvaćenog u maloj i konzervativnoj sredini (*Stankovačka učiteljica*, 1871), djelu koje je inspiriralo i Šenou za njegovu *Branku* (1881). I. Zahar u svojim novelama teži realističkom prikazu suvremenoga društv. i polit. života u nas. Tako, među ostalim, piše o ilirizmu, o birokraciji, o Hrvatskoj na njezinu putu klasnog preformiranja od feudalnoga prema građanskom društvu. I. Dežmana posebno zanima odnos plemstva i seljaštva, ali i život »malih« ljudi, u rasponu od povijesnih vremena do suvremenosti. Ne baš osobito uspješnim pokušajima pisanja romana u došenoinsko doba pridružio se i F. Becić objavljivanjem romana *Kletva nevjere* (1876). To je tipičan sentimentalistički roman sastavljen od složenih, istodobno međusobno isprepletenih događanja nekoliko fabularnih radnji s temom ljubavnih idila, ali i razočaranja, prevara s trivijalnim zapletima i raspletima.

Kao umjetnički nezrelija imena Šenoina su i

Kao umjetnički najzrelija imena Šenoina doba izdvajaju se tri pisca: R. Jorgovanić, F. Marković i J. E. Tomić. Pravo osvježanje poeziji u kojoj se još uvijek javlja I. Trnski, a od mlađih Đ. Arnold, te talentiraniji A. Palmović i F. Ciraki, donio je R. Jorgovanić. Tri su bitne teme kojima je pjesnički bio zaokupljen: nepatetičan i nedeklarativan domoljubni osjećaj, intima ljubavi i osjećaj samoće. U ponajboljim stihovima Jorgovanić se uspio oteti konvencionalnom izrazu te iznenaditi originalnom slikom, usporedbom i metaforom. U pripovijetkama uspostavlja most između trivijalne pripovijetke došenoiniskog doba i moderne pripovijetke. U najboljim prozama naglašena je pripovjedačeva tendencija da fabulu podredi analizi psihičkih stanja svojih likova. Uostalom, Zagreb je, ne samo svojim političkim, nego uopće društ. životom, trajno izvorište i Jorgovanićevih feljtona, koji se svojim najboljim stranicama izjednačuju u vrijednosti sa snagom Šenoinih *Zagrebulja* (Vienac, 1866–80).

Dok se svojim pjesničkim djelima, baladama i romancama F. Marković predstavio kao naš najbolji romantičarski pjesnik pod očitim utjecajem uglavnom slav. romantičara, osobito A. S. Puškina i A. Mickiewicza, a u epskim spjevovima bio i vidljivo angažiran oko aktualnih polit. događaja (*Dom i svijet*, 1865; *Kohan i Vlašta*, 1868), u dramskom se ciklusu ponajprije bavio općeljudskom problematikom, nacionalnim i univerzalnim shvaćanjem etike kao vrhunske ljudske vrijednosti, kako u djelovanju pojedinaca tako i cijelih naroda. Iako je otvarao nove tematske prostore u hrv. dramskoj književnosti i uznastojao ostvariti na visokoj estetskoj razini formalno usklađena i dotjerana dramska djela, nije se uspio

ŠENOINO DOBA

održati na sceni: *Karlo Drački* (1872), najbolja njegova pov. tragedija, jedina je doživjela nešto više izvedbi.

Iako je najveći i najbolji dio svojega proznog i dramskog djela J. E. Tomić objavio dosta godina nakon Šenoine smrti, i tematikom i stilom ostao je pod snažnim utjecajem njegova stvaralaštva, što je posebno vidljivo kad je riječ o pov. romanu (*Za kralja – za dom*, 1894). Uz pomalo egzotične teme (*Emin-agina ljuba*, 1888; *Zmaj od Bosne*, 1891), kojima se nadovezao na tradiciju hajdučko-turske novelistike, Tomić je, u realističkoj maniri, napisao i društ. roman *Melita* (1899): sliku općedrušt. situacije u nas potkraj XIX. st. Kao dramski pisac ostvario je nekoliko komedija i pučkih drama, pov. tragediju *Veronika Desinička* (1904) i društ. dramu *Novi red* (1881), jedinu koja je na pozornici preživjela svojeg autora. J. E. Tomić je u poetskom, proznom i dramskom djelu sintetizirao bitna tematska i stilska obilježja Šenoina doba: isprepletenost tradicionalnih pseudoromantičarskih i romantičarskih formi i sadržaja s uočljivom tendencijom prevladavanja domoljubno-patetičnih i pseudopovijesnih tema suvremenom društvenom tematikom te realističkim psihološkim motiviranjem postupaka likova.

LIT.: A. Barac, Hrvatska novela do Šenoine smrti, Rad JAZU, knj. 290, 1952; S. Lasić, Roman Šenoina doba (1863–1881), ibid., knj. 341, 1965.

M. Šicel